

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
Vedecká rada Rímskokatolíckej cyrilometodskej
bohosloveckej fakulty

ThLic. Anton Ďatelinka

Autoreferát dizertačnej práce

Lex orandi, lex credendi
- **spoločné miesto liturgie a dogmatickej teológie**

na získanie: **akademického titulu „doktor“**
v študijnom odbore doktorandského štúdia: **katolícka teológia**
študijný program: **katolícka teológia**

BRATISLAVA 2019

Dizertačná práca bola vypracovaná v dennej forme doktorandského štúdia na Univerzite Komenského v Bratislave, Rímskokatolíckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte.

Predkladateľ: **ThLic. Anton Ďatelinka**
RKCMBF UK Bratislava

Školiteľ: **doc. ThDr. Vojtech Nepšinský, PhD.**
RKCMBF UK Bratislava

Oponenti: **prof. PhD. ThDr. Amantius Akimjak, PhD.**
PeF KU Ružomberok

prof. ThDr. Jozef Krupa, PhD.
RKCMBF UK Bratislava

prof. ThDr. Gabriel Ragan, PhD.
TF KU Košice

Autoreferát bol rozoslaný: 07.05.2019

Obhajoba dizertačnej práce sa koná **27.05.2019 o 13.30**

pred komisiou pre obhajobu dizertačnej práce v študijnom programe doktorandského štúdia katolícka teológia

vymenovanou dekanom fakulty dňa 07.05.2019

pre študijný odbor katolícka teológia

na Univerzite Komenského v Bratislave, Rímskokatolíckej

bohosloveckej cyrilometodskej bohosloveckej fakulte

ThDr. Ing. Vladimír Thurzo, PhD.
dekan RKCMBF UK,
Kapitulská 26, Bratislava

Známa axióma *lex orandi, lex credendi* (zákon modlitby, zákon viery) stála pri počiatkoch nášho výskumu a bádania. Táto fráza dôverne známa v teologickom prostredí je všeobecne považovaná za potvrdenie názoru, čo sa Cirkev modlí, to Cirkev aj verí. Toto tvrdenie však je vo svojom obsahu omnoho bohatšie a komplikovanejšie ako jednoduché vyjadrenie v jednej fráze.

V predkladanej práci sa autor snažil komplexným spôsobom ponúknuť pohľad na tému vzťahu liturgického slávenia Cirkvi a právd jej viery. Táto oblasť v slovenskom jazykovom prostredí patrí medzi témy, ktoré sú výzvou pre bádateľov ako priestor zasluhujúci si vyčerpávajúcejší prístup a prehĺbenie poznatkov.

Pri spracovávaní takejto témy však bolo potrebné, skôr ako na konkrétne liturgické texty, pozrieť sa najprv na vedecký pohľad súčasného riešenia problému vzťahu liturgie a formulácií právd viery. Otázkou bolo, nakoľko sú liturgia a pravdy viery kauzálne prepojené, nakoľko sú tieto dve entity vzájomné závislé a či možno hovoriť o vzťahu medzi nimi. V tomto prípade bolo potrebné sa zamerať na autorov, ktorí sa tejto téme venujú. V sa autor zamerával na viacerých, ktorí, každý zo svojho pohľadu, prinášajú svetlo do tejto problematiky. Takými sú okrem iných napr. David Fagerberg, Alexander Schmemmann, či Aidan Kavanagh. Túto tému analyzujú aj mnohí autori z protestantského prostredia, ktorí však na vzťah liturgie a vieroučných právd vzhliadajú zo svojho špecifického uhla pohľadu, preto sme sa im vo výskume nevenovali.

Analyticko-deduktívnou metódou a metódou komparácie jednotlivých prístupov autorov sú v práci predstavili súčasné pohľady na túto problematiku. Tie nám ukazujú, že na liturgiu je potrebné pozeráť ako na konanie Cirkvi, ktoré je živým stretnutím so zmŕtvychvstalým Kristom a nie je možné sa ňu pozeráť len ako na konanie, ktoré patrí na pole skúmania akademických teológov. Zahŕňa v sebe anamentický, epikletický, ale aj eschatologický princíp. Je spomienkou, ale zároveň aj sviatostným uskutočňovaním vykupiteľského diela Krista rovnako, ako je

zakúsením nebeskej slávy už tu na zemi. Tieto viaceré dimenzie liturgie sa prejavujú v jej slávení, znakoch, symboloch, textoch, ktoré spolu vytvárajú jej komplexnú celistvosť.

V krátkosti práca predstavuje aj to, že mnohé biblické texty vykazujú známky toho, že v prvej kresťanskej komunite boli textami liturgickými. Čo pomohlo vyjadriť presvedčenie, že nielen Biblia stála pri vzniku liturgických textov, ale liturgické texty stáli pri vzniku niektorých častí stránok biblického textu. A práve texty liturgie boli tým, čo autor podrobil bližšiemu výskumu v tretej kapitole práce.

Predtým sa však zamerail na iné pole informácií, ktoré mu pomohlo viac pochopiť, aký je vzťah liturgie a právd viery. Keďže v zornom poli Katolíckej cirkvi je tradícia jedným z podstatných prameňov svedectva pravdivosti jednotlivých tvrdení, bolo potrebné sa pozrieť na to, akým spôsobom sa tejto téme venovali autority cirkevnej tradície. Predstavili sme niekoľko osobností z každého obdobia dejín Cirkvi, od staroveku, cez stredovek, až k novovekej, možno povedať ku koncilovej tvorbe. Tým bol vlastne spojený dejinný okruh s autormi, ktorých boli predstavení v prvej kapitole, aby tak bol vytvorený ucelený pohľad na danú problematiku.

Ďalšou časťou druhej kapitoly je predstavenie Magisteriálnych dokumentov pápežov a Druhého vatikánskeho koncilu, ktorí sa pri viacerých príležitostiach venovali otázke vzťahu liturgie a právd viery, pričom viackrát išlo o situácie slávnostného vyhlasovania a definovania dogmatických článkov viery, kedy bola použitá práve liturgická argumentácia.

Tretia, nosná a najpodstatnejšia kapitola, sa venuje predstaveniu konkrétnych liturgických textov v spojitosti s pravdami viery Katolíckej cirkvi. Keďže nebolo možné venovať sa každému vieroučnému odtienku, autor práce vybral pre skúmanie tie, ktoré sa najviac a najväčšie objavujú v liturgických textoch. Skúmané boli liturgické texty, pričom kritériom boli pravdy viery: kristologické, soteriologické, mariologické a ekleziologické. Tie tvoria aj tematický rámec

jednotlivých častí tretej kapitoly. Skúmanými textami, v ktorých autor tieto pravdy objavoval analýzou textu, boli tieto: Rímsky misál a Rímsky rituál obnovené a vydané po Druhom vatikánskom koncile. Pri Rímskom misáli boli použité v súčasnosti najnovšie vydania: v latinskej verzii z roku 2008 a v slovenskej jazykovej verzii misál vydaný v roku 2001. Pri textoch Rímskeho rituála sa pozornosť sústredila na liturgické texty, ktoré sa dotýkajú vysluhovania sviatostí a sú súčasťou Rímskeho rituála. Keďže texty vysluhovania Sviatosti birmovania sú súčasťou Rímskeho pontifikála, v danej práci ich autor neuvádza. Rímsky rituál okrem zmieňovaných častí obsahuje aj časti: *De benedictionibus*, *De exorcismis*, *Ordo exsequiarum*. Tie sa však dotýkajú svätenín a rozsah práce bolo potrebné tematicky vymedziť, preto tieto liturgické knihy v tretej kapitole autor neuvádza. A to aj vzhľadom na fakt, že liturgické texty *De exorcismis* dosiaľ neboli oficiálne vydané v slovenskej jazykovej verzii a ich skúmanie z tohto dôvodu by bolo náročnejšie a presahujúce možnosti danej práce.

Nakoľko niektoré liturgické texty sa v latinskej pôvodine a v slovenskej jazykovej verzii značne líšia, niekedy, pokiaľ to analýza textu vyžadovala, je popri slovenskom oficiálnom preklade uvedený aj doslovný pracovný preklad, aby vynikla potrebná informácia. Liturgické texty autor skúmal, kde bolo možné zistiť prameň, na základe historických pôvodín. Tie jasne pomohli pochopiť nezmerné bohatstvo, ktoré sa v liturgických textoch nachádza a je ovocím stáročnej tradície, ktorú liturgia Cirkvi uchováva a zveľaduje. Podobný postup bol zvolený pri textoch, ktoré nemajú v slovenskom jazyku publikovanú oficiálnu verziu. Uvedený je latinský, prípadne inojazyčný originál a pracovný preklad daného textu.

V prípade Rímskeho misála zameranie autora bolo na dva veľké celky. Jedným z nich bola *euchologia maior* a druhým *euchologia minor*. V prípade Rímskeho rituála boli jednotlivé pravdy viery analyzované ako celky pri jednotlivých sviatostných Ordách (liturgických knihách).

Predkladaná práca pomohla otvoriť mnohé, dosiaľ neprebádané oblasti liturgického života Cirkvi a naskytuje možnosti ďalšieho výskumu. Snahou tejto práce bolo spojiť dva svety: svet liturgie a svet dogiem a ukázať, že nie sú svetmi oddelenými, ale je to jeden svet Božieho tajomstva sláveného v liturgii a vyznávaného v pravdách viery. Obsah tejto práce je len malým príspevkom k danej problematike, pričom je výrazne zjavné, že ďalší výskum v tejto oblasti by priniesol mnohé zaujímavé objavy.

Ako možný ďalší výskum možno načrtnúť ďalšie okruhy právd viery a preskúmať, ako sa tieto objavujú v liturgických textoch, zamerať sa liturgické knihy obsahujúce texty vysluhovania svätenín.

Máme nádej, že táto práca jej možnou mierou prispeje k pochopeniu toho, že vzťah liturgie a právd viery Katolíckej cirkvi je bohatstvom pomáhajúcim obnove vzťahu veriacich k ešte hlbšiemu prežívaniu liturgických slávení a rozvoju Katolíckej cirkvi.

SUMMARY

The thesis analyses a relation between dogmatic articles of faith and the Church liturgy based on the famous statement of Prosperus Aquitanus *Lex orandi, lex credendi*. The main aim of the work is to clarify this relation in a broader perspective of theological thinking and liturgical texts. In the first chapter the work introduces a mutual relation of the liturgy and the verities of faith based on methods of liturgical theology. The link between the theological thinking and the liturgy is not only an external relation but also an inner connection that involves a rare connection, since the faith of the Church is during the celebration of the liturgy reflected in the most possible beautiful way. Even the texts of the Holy Bible being originated in the conditions of the praying Church show us how prayers, hymns and songs of the Church were used in the New Testament texts, and thus it can be said that also the liturgy brought forth the scriptural texts.

The second chapter is devoted to introduction of relation between the liturgy and catechismal verities based on historical context. Ancient Church Fathers in their writings paid attention to what the Church believed and evidences of that faith they found in celebration of the mysteries. Saint Thomas Aquinas expressed himself similarly, and also the greats of liturgical theology such as Cipriano Vagaggini and Salvatore Marsili in the period of stronger liturgical movement. Together with the theological authorities this topic can be perceived as a part of the Church Magisterium and Councils' statements which are presented at the end of the second chapter.

The third chapter analyses individual liturgical texts which contain theological richness of the Church. Within individual theological tracts the author focuses on Christological, soteriological, Mariological and ecclesiological verities of the faith present in the texts of the Roman Missal and Roman Ritual.

BIBLIOGRAFIA

Liturgické pramene:

Breviarium Romanum. Diurnale. Ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum, Le Barroux: Abbaye Saint Madeleine, 2013.

Graduale triplex, seu Graduale romanum Pauli PP VI. cura recognitum et rhythmicis signis a Solesmensibus monachis ornatum. Solesmes: Abbaye Saint-Pierre de Solesmes, 1998. ISBN 2852740443.

Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Œcumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli VI Pp. promulgatum, Ioannis Pauli Pp. II cura recognitum. Editio typica tertia, reimpressio emendata. Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 2008.

Missale Romanum ex decreto SS. Concilii Tridentini restitutum Summorum Pontificum cura recognitum. Editio tertia iuxta typicam. Ratisbonæ: Fridericus Pustet, 1964.

Obrady krstu detí a sobášne obrady podľa Rímskeho rituála obnoveného podľa smerníc II. všeobecného vatikánskeho koncilu. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1976.

Posvätné ofcium obnovené podľa rozhodnutia Druhého vatikánskeho koncilu uvedené do platnosti pápežom Pavlom VI. Liturgia hodín podľa Rímskeho obradu. Adventné obdobie. Vianočné obdobie. Città del Vaticano, Typis Polyglottis Vaticanis, 1986,

Rímsky misál obnovený podľa rozhodnutia Druhého vatikánskeho koncilu. Uvedený do platnosti pápežom Pavlom VI. Druhé typické vydanie. Città del Vaticano: Typis Vaticanis, 2001.

Rímsky rituál obnovený na príkaz posvätného Druhého vatikánskeho koncilu a vyhlásený autoritou Pavla VI. Obrad uvedenia dospelých do kresťanského života. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 1993. ISBN 8071620297.

Rímsky rituál obnovený podľa zásad ustanovených Druhým vatikánskym koncilom a vyhlásený autoritou pápeža Pavla VI. Pomazanie chorých a pastoračná starostlivosť o nich. Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 2010.

Rituale romanum ex decreto Sacrosancti Œcumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Ordo pœnitentiæ. Editio typica. Città del Vaticano: Typis Polyglotis Vaticanis, 1974.

Rituale romanum ex decreto Sacrosancti Œcumenici Coniclii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP VI. promulgatum. Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curæ. Editio typica, Città del Vaticano: Typis polyglotis Vaticanis, 1972.

Rituale Romanum Pauli V Pont. Max. Jussu editum aliorumque Pontt. cura recognitum atque ad normam Codicis iuris canonici accomodatum. SS.mi D. N. PII Papæ XII auctoritate ordinatum et auctum. Roma: Taurini, 1952

SACRA CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO, *Collectio missarum de Beata Maria Virgine. Editio typica.* Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. ISBN 978-8820915643.

Magisteriálne pramene:

BENEDICTUS XVI. Allocutio in inauguratione congressus ecclesialis Dioecesis Romanæ apud Basilicam Sancti Ioannis Lateranensis. In: *AAS (102) 2010*, n. 7, s. 410-416.

BENEDIKT XVI. *Sacramentum caritatis. Posynodálna apoštolská exhortácia pápeža Benedikta XVI. o Eucharistii – prameni a vrchole života a poslania Cirkvi.* Trnava: SSV, 2007. ISBN 9788071626596.

Dogmatická konštitúcia o Cirkvi *Lumen Gentium.* In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu.* Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2008. ISBN 9788071627388.

IOANNES PAULUS PP. II. Homilia. [online] [cit. 19.7.2018]. Dostupné na internete: https://w2.vatican.va/content/johnpaulii/it/homilies/1980/documents/hf_jpii_ho_m_19800704_aparecida-brazil.html.

IOANNES PAULUS PP. II. Udienza generale 28. luglio 1982. [online] [cit. 19.7.2018]. Dostupné na internete: https://w2.vatican.va/content/john-paulii/it/audiences/1982/documents/hf_jpii_aud_19820728.html.

IOANNES PAULUS PP. II, Vicesimus quintus annus. In: *AAS (81) 1989*, s. 897-918.

JÁN PAVOL II., Apoštolská exhortácia *Familiaris consortio*. Bratislava: Lúč. ISBN 8071141194.

JÁN PAVOL II. *Ecclesia de Eucharistia*. *Cirkev žije z Eucharistie*, Trnava: SSV, 2003. ISBN 9788071624301.

JÁN PAVOL II, *Encyklika o preblahoslavenej Panne Márii v živote Cirkvi Redemptoris Mater*. Rím: SÚSCM, 1988.

Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1999. ISBN 8071622591.

KONGREGÁCIA PRE BOŽÍ KULT A DISCIPLÍNU SVIATOSTÍ, *Inštrukcia Redemptionis Sacramentum*. *Usmernenie, na čo dbať a čomu sa vyhýbať vo vzťahu k najsvätejšej Eucharistii*. Trnava: SSV, 2004. ISBN 8071625248.

Konštitúcia o posvätnnej liturgii *Sacrosanctum Concilium*. In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2008. ISBN 9788071627388.

LEV XIII. Epistola encyclica *Adiutricem populi*. In: *ASS 28 (1895)*, s. 129-136.

NEUNER, Josef, ROOS, Heinrich. eds. *Viera Cirkvi v úradných dokumentoch jej Magistéria*. Trnava: Dobrá kniha, 1995. ISBN9788071410720.

PAULUS VI. *Ad moderatores, doctores auditoresque Gregoriana studiorum Universitatis, quarto volvente saeculo ex quo Gregorius XIII Antistes sacrorum Maxim us ad Summi Pontificatus fastigium evectus est*. In: *AAS 64 (1972)*, s. 360-370.

PAULUS VI, *Allocutio E.mis Patribus Cardinalibus, Exc.mis Praesulibus et disciplinae liturgicae cultoribus e Consilio ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia, septimum plenarium Coetum habentibus*. In: *AAS 58 (1966)*, s. 1145-1150.

PAULUS VI. *Allocutio E.mis Patribus Cardinalibus, Exc.mis Praesulibus et disciplinae liturgicae peritis e Consilio ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia, ultimum Coetum habentibus*. In: *AAS 62 (1970)*, s. 272-274.

PAULUS VI. *Allocutio Summi Pontificis Pauli VI in sessione XI plenaria Consilii ad exsequendam Constitutionem de sacra Liturgia (14. október 1968)*. In:

CONSILIIUM AD EXSEQUENDAM CONSTITUTIONEM DE SACRA LITURGIA, *Notitiæ*, 1986, vol. 43, č. 11-12, Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana 1968, s. 340-346.

PAVOL VI. *Marialis cultus*. [online]. [cit. 12.2.2018]. Dostupné na internete: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/cultus-marialis>.

PIUS IX. *Ubi primum* [online]. [cit. 12.4.2018]. Dostupné na internete: <https://w2.vatican.va/content/pius-ix/it/documents/enciclica-ubi-primum-2-febbraio-1849.html>.

PIUS XI., Quas primas. In: *AAS 17 (1925)*, 593-610.

PIUS XII., *Encyklika pápeža Pia XII. Mediator Dei o posvätej liturgii*. Košice: Verbum, 1948.

PIUS XII., Munificentissimus Deus. In: *AAS, vol. 42 (1950)*, n. 15, s. 753-773.

SACRA CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO, *Notitiæ* 63 (1971). Città del Vaticano: Typis Polyglotis Vaticanis, 1971.

SIXTUS V. *Immensa aeterni Dei* [online]. [cit. 12.4.2018]. Dostupné na internete: http://www.documentacatholicaomnia.eu/01p/15880211,_SS_Sixtus_V,_Constitutio_%27Immensa_Aeterni%27,LT.pdf.

Primárna a sekundárna bibliografia:

AF HÄLLSTRÖM, Gunnar. Lex orandi – lex credendi in some homilies of Leo the Great. In: IOANNIDIS, Fotios. a kol. eds. *Πρακτικά του Ευνεδρίου „Ο Παπας Λέων ο Α΄ως γέφυρα διαλόγου μεταξύ Ανατολής και Δύσης“*. Thessaloniki: Aristotle University of Thessaloniki, 2015, s. 79-86.

AUER, Johann. RATZINGER, Joseph. *Gesù il Salvatore. Sotterologia-Mariologia*. Vol. 4/2. Assisi: Cittadella editrice, 1993. ISBN 8830805386.

BERGER, David. *Thomas Aquinas & the Liturgy*. Ann Arbor: Sapientia Press, 2005. ISBN 970610688.

- BLOWERS, Paul. The regula fidei and the narrative character of early christian faith. In: *Pro Ecclesia*. 1997, vol. 6, č. 2, s. 199-228.
- BOUYER, Louis. *The meaning of the Monastic life*. London: Burns and Oates, 1955.
- Breviarium Hipponense 1.127. In: MUNIER, Carl. ed. *Concilia Africæ (345-525) (CCSL 149)*. Turnhout: Brepols, 2011. ISBN 9782503014913.
- BRAGA, Carlo, BUGNINI, Annibale. eds. *Documenta pontificia ad instaurationem liturgicam spectantia*. Roma: Centro Liturgico Vincenziano, 2000, ISBN 8886655712.
- BUGHARDT, Walter. A theologian's challenge to liturgy. In: *Theological studies*, 1973, vol. 73, č. 2, s. 233-248.
- BUSCA, Marco. *Verso un nuovo sistema penitenziale?: Studio sulla riforma della riconciliazione dei penitenti*. Roma: Centro Liturgico Vincenziano, 2002. ISBN 9788873670056.
- BUSCEMI, Alfio Marcello. *Gli inni di Paolo. Una sinfonia a Cristo Signore*. Jerusalem: Fransiscan Printing Press, 2000. (sine ISBN)
- CAMERON-MOWAT, Andrew. Liturgical theology: Who's in Charge? In: *The Way*, 1995 vol. 35. č. 4, s. 332-341.
- CAPIZZI, Nunzio. *L'uso di Fil 2, 6-11 nella Cristologia contemporanea (1965-1993)*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1997. ISBN 8876527494.
- DALY, Lloyd. Rotuli: Liturgy Rolls and Formal Documents. In: *Greek Roman and Byzantine Studies* č. 14, 1973, s. 333-338.
- D'AQUINO, Tommaso. *Commento alle Sentenze di Pietro Lombardo*, vol. 10, Bologna: Edizioni studio domenicano, 2002. ISBN 9788870944358.
- DE CLERCK, Paul. La prière eucharistique. In: GELINEAU, Jean. ed. *Dans Vos Assemblée. Sense et pratique de la célébration*, Paris: Desclée, 1989. ISBN 978-2718906973.
- DOBSZAY, László. *The Restoration and Organic development of the Roman Rite*. New York: T&T Clark International, 2010, ISBN 9780567033857.

- DRISCOLL, Jeremy. Uncovering the dynamic Lex orandi-lex credendi in the baptismal theology of Irenæus. In *Pro Ecclesia*. 2003, zv. XII, č. 2, s. 213-225.
- DUCAY, Antonio. *La prediletta di Dio. Sintesi di mariologia*, Roma: Aracne editrice, 2013. ISBN 9788854863477.
- FAGERBERG, David. *Theologia Prima. What is Liturgical Theology?* Chicago: Hilensbrand Books, 2004. ISBN 9781595250391.
- FALLER, Otto ed. *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. LXXVIII. Vienna: Academia Scientiarum Austriaca, 1962. ISBN 9783700128182.
- FIEDROWICZ, Michael. *Handbuch der Patristik. Quellentexte zur Theologie der Kirchenväter*. Herder, Freiburg, 2010. ISBN 9783451312939.
- FOLEY, Edward. ed. *A commentary on the Order of Mass of The Roman Missal. A New English Translation*. Collegeville: Pueblo Book, 2011. ISBN 9780814662472.
- FORTE, Bruno. *Gesù di Nazaret. Storia di Dio, Dio della storia. Saggio di una cristologia come storia*. Roma: San Paolo, 1985. ISBN 978-8821517136.
- GAGLIARDI, Mauro. *Introduzione al mistero Eucaristico*. Torino: Lindau, 2012, ISBN 9788871809793.
- GAVALOTTI, Enrico. Verso una nuova era liturgica. Appunti sul contributo di Cipriano Vagaggini al concilio Vaticano II. In: FERRARI, Matteo, REMONDI, Giordano. eds. *Teologia in un regime di simboli. Scritti in onore di Cipriano Vagaggini (1909-1999)*. Camaldoli: Edizioni Camaldoli, 2011, s. 56-93.
- GAVALOTTI, Enrico. Verso una nuova era liturgica. Appunti sul contributo di Cipriano Vagaggini al Concilio Vaticano II. In: *Vita monastica*, LXV (2011), č. 247, s. 56-93.
- GENTLE, Judith Marie, FASTIGGI, Robert. eds. *De Maria numquam satis. The significance of the catholic doctrines on the Blessed Virgin Mary for all people*. Lanham (Maryland): University Press of America, 2009. ISBN 9780761848479.
- GERONIMUS, Dennis. *Piero di Cosimo*. New Heaven and London: Yale University, 2006. ISBN 0300109113.

- GISONÀ, Giuseppe. Pasqua quartodecimana e cronologia evangelica della passione. In: *Ephemerides liturgicae* 1988, zv. 102, s. 259-315.
- GRILLO, Andrea. *Introduzione alla teologia liturgica*. Padova: Edizioni Messaggero Padova, 1999, ISBN 9788825026962.
- GROSSI, Vellelmo. Padri della Chiesa e la teologia liturgica. In: *Rassegna di Teologia*. 1983, č. 24, s. 126-137.
- HALA, Patrick. *Habeamus gratiam. Commentaire des collectes du Temps ordinaire*. Solesmes: Éditions de Solesmes, 2007, ISBN 9782852742284
- HALA, Patrick. *Méditations sur les oraisons du Temps de Noël*. Solesmes: Éditions de Solesmes, 2006. ISBN 2852743086.
- HALA, Patrick. *Méditations sur les oraisons du Temps pascal*, Solesmes, Éditions de Solesmes, 2012. ISBN 9782852742215.
- HALA, Patrick. *La spiritualité de l'Avent à travers les collectes*. Solesmes: Édition de Solesmes, 2004. ISBN 2852742594.
- HLAD, Lubomír. *Cirkev v postmoderne. Náčrt katolíckej ekleziológie*. Terezín: Vysoká škola aplikované psychologie, 2016. ISBN 9788087871010.
- HOOGLAND, Mark-Robin. *God, Passion and Power. Thomas Aquinas on Christ Crucified and the Almightyness of God*. Utrecht: Peeters Publishers, 2003. ISBN 9042913061.
- HYPOLIT ŘÍMSKÝ, *Apostolská tradice*. Velehrad: Refugium, 2000. ISBN 8086045455.
- CHOVANEC, Marián. *Kristológia I. Osoba Ježiša Krista*. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 2009. ISBN 9788096978762.
- CHOVANEC, Marián. *Kristológia II. Soteriológia. Náuka o vykupil'skom diele Ježiša Krista*. Nitra: Kňazský seminár sv. Gorazda, 2010. ISBN 9788089481026.
- IRENAENUS OF LYON, *Proof of apostolic preaching*. QUASTEN, Johannes, PLUMPE, Joseph. eds., Washington: Catholic university of America, 1952.

- IRWIN, Kevin. *Models of Eucharist*. New York: Paulist Press, 2005. ISBN 0809143321.
- JUNGMANN, Joseph André. *Missarum sollemnia. Origini, liturgia, storia e teologia della Messa romana*. Milano: Ancora, 2004. ISBN 9788851401597.
- KAVANAGH, Aidan. *On Liturgical theology. The Hale Memorial Lectures of Seabury-Western Theological Seminary 1981*. Collegetown: The Liturgical Press, 1992. ISBN 9780814660676.
- KAVANAGH, Aidan. Response: Primary Theology and Liturgical act. In: *Worship*, 1983, č. 57, s. 321-324.
- KILMARTIN, Edward. *Christian liturgy. I. Theology*. Kansas City: Sheed & Ward, 1988. ISBN 978-1556120671.
- KOHUT Adolph. *Ludwig Feuerbach. Sein Leben und Seine Werke*. Hamburg: Severus Verlag, 2013. ISBN 9783863475253.
- KUNETKA, František. *Slavnost našeho vykoupení. Nástin liturgické teologie*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 9788071921844.
- KUNZLER, Michael. *La Liturgia della Chiesa*. Milano: Jaca Book, 2003. ISBN 9788816406407.
- LEHMANN, Karl. Gottesdienst als Ausdruck des Glaubens. Plädoyer für ein neues Gespräch zwischen Liturgiewissenschaft und dogmatischer Theologie. In: *Liturgisches Jahrbuch*. 2003, č. 53, s. 197-214.
- LICHNER, MILOŠ. ed. *Svätý Ambróz. Výklad Vyznania viery, O sviatostiach, O tajomstvách*, Trnava: Dobrá kniha, 2017. ISBN 9788081910654.
- LIETZMANN, Hans. ed. *Das Sacramentarium Gregorianum nach Aachener Urexemplar*. Münster: Verlag der Aschendorffschen Verlagbuchhandlung, 1921.
- LUKKEN, Gerhard. The Unique Expression of Faith in the Liturgy. In SCHMIDT, Herman, POWER, David. eds. *Concilium*, č. 82, r. 1973, s. 11-21.
- MAGGIONI, Corrado. *Benedetto il frutto del tuo grembo. Due millenni di pietà mariana*. Casale Monferrato: Portalupi editore, 2000. ISBN 9788884410030.

- MAIDL, Lydia. *Desiderii interpres. Genese und Grundstruktur der Gebetstheologie des Thomas von Aquin*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1994. ISBN 3506794388.
- MARSILI, Salvatore. Teologia liturgica. In *Nuovo dizionario di liturgia*. SARTORE Domenico., TRIACCA, Achille. (eds.) Edizioni Paoline, Roma 1984, ISBN 8821502597, s. 1508-1525.
- MARTIMORT, Aimé. Georges. *La Chiesa in preghiera. Introduzione alla Liturgia. III. Sacramenti*. Brescia: Queriniana, 2002, ISBN 9788839900265.
- MARTIN, Ralph. Some reflections on New Testament Hymns. In: ROWDON, Harold. *Christ the Lord. Studies in Christology Presented to Donald Guthrie*. Leicester: Inter-Varsity Press, 1982, ISBN 0851117449, s. 37-49.
- MARTÍNEZ GARCÍA, Fernando Antonio. *Venerantes Virginem Mariam. Análisis teológico de los títulos Immaculada, Asunta y Madre de Iglesia en la eucología de los misales romanos de 1962 y 2002*. Madrid: Ediciones Universidad san Dámaso, 2016. ISBN 9788416639182.
- MAZZA, Enrico. *Mystagogy: A theology of liturgy in the Patristic Age*. New York: Pueblo publishing company, 1989. ISBN 0916134938.
- MERCATI, Giovanni. *Antiche reliquie liturgiche ambrosiane e romane. con un excursus sui frammenti dogmatici ariani del Mai*. Tipografia Vaticana: Roma, 1902.
- MIGNE, Jacques Paul. 1844 – 1862. *Patrologiæ latinæ cursus completus*. Paríž, 1844 – 1862.
- MIRALLES, Antonio. *Il matrimonio. Teologia e vita*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 1995, ISBN 9788821531066.
- MOHLBERG, Leo Cunibert. ed. *Rerum Ecclesiarum documenta. Series Maior Fontes I. Sacramentarium Veronense*. Roma: Herder editrice, 1994.
- MÜLLER, Gerhard Ludwik. *Dogmatika pro studium i pastoraci*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010. ISBN 9788071952596.
- MUNIER, Carl. ed. *Corpus Christianorum Series Latina (CCSL 149). Concilia Africae (345-525)*. Turnhout: Brepols, 2011. ISBN 9782503014913.

- MURPHY, Francis. Prosper of Aquitaine, St. In: *New catholic encyclopedia, volume XI*. Washington: The Catholic University of America, 1967, s. 878.
- NICOLAS, JEAN-HERVÉ. *Sintesi dogmatica. Dalla Trinità alla Trinità. Dio Uno e Trino. L'incarnazione del Verbo. Vol I*. Città del Vaticano: Libreria editrice Vaticana, 1991, ISBN 8820917246.
- OCARIS, Fernando, MATEO-SECO, Lucas, RIESTRA, José Antonio. *Il Mistero di Cristo. Manuale di Cristologia*. Roma: Edizioni Santa Croce, 2013. ISBN 978888333012.
- O'DONNELL, Christopher. *Slavíme s Marií. Matka Boží v liturgii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996. ISBN 9788071920885.
- OGLIARI, Donato. *Gratia et certamen. The relationship between grace and free will in the discussion of Augustine with the so-called semipelagians*. Leuven: Leuven University Press, 2003. ISBN 905876357-X.
- PHAN, Peter, NUSSBAUM, Melissa Musick, VOSKO, Richard. *Incongruities. Who We are and How We pray*. Chicago: Notre Dame Pastoral Liturgy conference, 2000. ISBN 9781568543550.
- POWER, David. Two Expressions of Faith: Worship and Theology. In: SCHMIDT, Herman, POWER, David. eds. *Liturgical experience of Faith. Concilium*, č. 82, r. 1973, s. 95-110.
- RAES, Alphonse. *Le mariage: Sa celebration et sa spiritualité dans les Églises d'Orient*. Chevetogne: Éditions de Chevetogne, 1959. sine ISBN.
- RAFFA, Vincenzo. *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla pastorale pratica*. Roma: Centro liturgico Vincenziano, 2011. ISBN 9788886655477.
- RATZINGER, Joseph. *Opera omnia. Teologia della liturgia, vol. 11*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2010. ISBN 9788820984151.
- RAUSCH, Thomas. *Eschatology, Liturgy and Christology. Toward Recovering an Eschatological Imagination*. Collegeville: Liturgical Press, 2012. ISBN 978 0814657355.

- REGAN, Patrick. *Advent to Pentecost: Comparing the Seasons in the Ordinary and Extraordinary Forms of the Roman Rite*. Collegeville: Pueblo book, Liturgical Press, 2012. ISBN 9780814662410.
- REMONDI, Giordano. Dom Cipriano Vagaggini, OSB. Cam. In: *Rivista Liturgica*, 2009, roč. 96, č. 3. s. 335-347.
- RIGHETTI, Mario. *Manuale di storia liturgica*, vol. II. Milano: Ancora, 1969. ISBN 9788851413248.
- ROBERTS, Alexander, DONALDSON, James. eds. *Ante-nicene fathers, vol. 1.*, Edinburgh, 1867.
- ROBERTS, Alexander. ed. *The Apostolic Fathers, Justin Martyr, Irenaeus*, vol. 1. Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 1988. ISBN 978-0802880871.
- RONCONI, Marco. „*A maiestate humilitas*“: *il rilievo della retorica nella teologia di Leone Magno*. Roma: Editrice Pontificia Università Gregoriana, 2005. ISBN 978-8878390478.
- SABERSCHINSKY, Alexander. *La liturgia, fede celebrata. Introduzione allo studio della liturgia*. Brescia: Queriniana, 2008, ISBN 97888839921833
- SCERRI, Hector. The fourth eucharistic prayers. A General Analysis of its Structure and Content to appreciate its Ecclesiological Meaning. In: *Melita Theologica*. 2000, vol. 51, č. 1, s. 3-23.
- SCHMEMANN, Alexander. Debate on the Liturgy. Liturgical Theology, Theology of Liturgy, and Liturgical Reform. In: *St. Vladimir's Quarterly*, vol. 13, 1969, č. 4, s. 217-224.
- SCHMEMANN, Alexander. *For the life of the World. Sacraments and Orthodoxy*. New York: St. Vladimir's seminary Press, 2004. ISBN 0913836087.
- SCHMEMANN, Alexander. *Introduction to Liturgical Theology*. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press, 1986. ISBN 9780913836187.
- SCHMEMANN, Alexander. Liturgy and Theology. In: *The Greek Orthodox Theological Review*, 1972, č. 17, s. 86–100.

- SCHMEMANN, Alexander. *Theology and Liturgical Tradition. Worship in Scripture and Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 1963.
- SCHUMACHER, Joseph. Die Liturgie als „Locus theologicus“. In: *Forum Katholische Theologie*. 2002, roč. 18, č. 3, s. 161-185.
- SGUAZZARDO, Pierluigi. *Sant'Agostino e la ricerca teologica trinitaria del XX secolo*. Roma: Citta Nuova, 2006, ISBN 8831133624.
- SODI, Manlio. Cipriano Vagaggini et Salvatore Marsili au siècle des grands liturgistes entre le IIe et le IIIe millénaire. In: *Seminare*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, 2015, vol. 36, č. 1., s. 91-104.
- SV. AUGUSTÍN, *Vyznania*. Bratislava: Lúč, 1997. ISBN 8071141852.
- STUFLESSER, Martin. *Memoria Passionis. Das Verhältnis von lex orandi und lex credendi am Beispiel des Opferbegriffs in den Eucharistischen Hochgebeten nad dem II. Vatikanischen Konzil*. Altenberge: Oros Verlag, 1998. ISBN 3893751564.
- THOMPSON, Thomas. Virgin-Mother Mary and Virgin-Mother Church: Liturgical Perspectives. In: *Marian Studies*, roč. 2007, vol. 58, s. 325-348.
- TRIACCA, Achille M. Esorcismo, In: SARTORE, Domenico, TRIACCA, Achille, CIBIEN, Carlo. eds. *Liturgia*, («I dizionari San Paolo»), Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo, 2001. ISBN 9788821541438.
- VAGAGGINI, Cipriano. *Il senso teologico della liturgia*. Roma: Edizioni Paoline, 1965.
- VAN SLYKE, David. Lex orandi lex credendi: Liturgy as Locus Theologicus in the Fifth Century? In: *Josephinum Journal of Theology*. 2004, vol. 11, č. 2. s. 130-151.
- VERBRAKEN, Pierre-Patrick. ed. *Corpus Christianorum Series Latina (CCSL 144). In Canticum canticorum. In Primum librum Regum*. Turnhout: Brepols, 1963. ISBN 9782503014418.
- VOPŘADA, David. *Mystatogie výkladu 118. žalmu svatého Ambrože*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015 ISBN 9788074651335.

WALSH, Liam. Liturgy in the Theology of St. Thomas. In: *The Thomist: A speculative Quarterly Review*. 1974, vol. 38., č. 3, s. 557-583.

ZVARA, Pavol. *Cipriano Vagaggini a Salvatore Marsili. Život a dielo*. Žilina: Inštitút Communio, 2016. ISBN 9788089750023.